

УДК 1(091):115.4+21

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.4.7>**Кравчик Марія Олександрівна**

кандидат філософських наук,

доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін

Міжнародного гуманітарного університету

вул. Фонтанська дорога 33, Одеса, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0003-6081

ПОНЯТТЯ “NOMOS” (ЗАКОН) У ПІНДАРА ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

У статті розглядаються різноманітні інтерпретації поняття “*nomos*” у ранній поетичній (Піндар) і ранній філософській думці. Сперечання щодо фрагмента 169а Піндара виникло внаслідок його різних тлумачень Геродотом і Платоном, а потім сучасними філософами права (К. Шміттом). У статті стверджується, що залежно від тлумачення поняття “*nomos*” виникають різні підходи до виявлення сутності і природи права: права як насильства сильнішого або права як єдиного божественного встановлення, або права як локалізації і розподілу простору (землі).

Метою цього дослідження є порівняння значень поняття «закон (*nomos* (*νόμος*))» у ранній і сучасній філософській думці. Але оскільки предмет такого дослідження досить широкий, то йтиметься про вживання цього поняття у давньогрецького поета Піндара (522/518 до н. е. – 448/438 до н. е.) і коментарів до нього у творах Геродота і Платона, а також концепцію права сучасного філософа права К. Шмітта, який, звертаючись до давньогрецьких смислів *nomos*, утворює власну концепцію сутності і природи права.

Завдання дослідження полягає у визначенні суттєвих значень і смислів поняття «закон», яке в античній філософській думці визначалось поняттям “*nomos*”. Вивчення цих значень має велике значення для розуміння природи і сутності права, яка по-різному визначалась у античних філософів. Першим це питання в історії права поставив Платон у діалозі «Горгій», полемізуючи із софістами, а потім воно стало центром багатьох дискусій як минулого, так і сучасних. Видатні сучасні філософи права К. Шмітт і Д. Агамбен, повертаючись до тексту Піндара, підкреслюють насильницьку природу права.

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу фрагмента 169а Піндара, можна зауважити, що цей уривок справді має відношення до роздумів про природу права і його сутність. Але є певні складнощі щодо інтерпретації цього фрагмента, які пов'язані з тим, що він не є повним за змістом, тобто він скоріше провокує думку, ніж пояснює її. Більшість сучасних дослідників вважають, що Піндар стверджував існування такого загального концепту права, як абсолютна і безмежна влада «Долі», «Неминучості», що може також бути виражена як «воля Зевса», або «воля Універсуму». У такому сенсі дії міфологічного героя виглядають не як насильство, а як прояв «Долі», що діє сама по собі, за межами людських бажань і міркувань.

Ключові слова: номос, закон, Піндар, Геродот, Платон, К. Шмітт.

Вступ. Поняття «закон» є важливим не тільки для юридичних дисциплін, а й для філософських. У різних контекстах використовуючи це поняття в таких висловлюваннях, наприклад, як «закон природи», «закон мислення», «внутрішній закон», «божественний закон» тощо, ми отримуємо різноманіття смислів і значень, присутніх як у філософській думці, так само і у широкому вжитку в повсякденному житті. Так, виникнення цього слова у давньоруській мові пов'язують зі давньослов'янським словом «кон», «искони», тобто «все те, що було із самого початку». Префікс за- утворив новий зміст слову «кон», тобто «за коном», усе те, що продовжує розвиток чогось, що вже має початок, що було встановлене, або має започаткування на кшталт певної традиції [6]. Однак сучасне значення поняття «закон» суттєво відрізняється від цього первісного смислу. Тому звернення до цих давніх і споконвічних смислів збагачує

наше уявлення про право і його сутність, розвиває ерудицію і культуру мислення, даючи змогу висвітлити різні контексти вживання найбільш відомих і найпоширеніших понять.

Також звернення до походження і використання давньогрецького слова *nomos* (νόμος), тобто закон, звичай, встановлення [11], в ранній поетичній (Піндар) і філософській думці дозволяє побачити не тільки його первісне значення в текстах давньогрецьких поетів і філософів, але й зрозуміти еволюцію уявлень і сенсів, пов'язаних з ним, які виникли під впливом історичного розвитку філософії. Також ми маємо уявлення про перші тлумачення сутності і природи права як такого.

Таким чином, **метою дослідження** є порівняння значень поняття «закон *nomos* (νόμος)» у ранній і сучасній філософській думці. Але оскільки предмет такого дослідження досить широкий, то йтиметься про вживання цього поняття у давньогрецького поета Піндара (522/518 до н. е. – 448/438 до н. е.) і коментарів до нього у творах Геродота і Платона, а також концепцію права сучасного філософа права К. Шмітта, який, звертаючись до давньогрецьких смислів *nomos*, утворює власну концепцію сутності і природи права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення цієї теми має вже певну філологічну і філософську традицію, яка розвивалась виключно у західній літературі, починаючи з класичного видання перекладів фрагментів Піндара А. Бека (A. Boeckh) у 1821р. [12], а також останнього видання з коментарями Б. Снелла (B. Snell) і Г. Мехлера (H. Maehler) Teubner edition [13]. Також є видання папірусів, на яких збереглися деякі фрагменти Піндара, видане Е. Лобелем (E. Lobel) [17]. Серед західних дослідників філософії до цієї теми зверталось багато дослідників, серед яких варто назвати Г. Ллойд-Джонса [16], М. Демоса (M. Demos) [14], П. Куріаку (P. Kyriakou) [15], К. Стефу (K. Stefou) [19], Л. ван ден Берга (L. van den Berge) [18].

Крім того, є видання од і фрагментів Піндара російською мовою за редакцією М. Гаспарова (1980), в якому представлені переважно філологічні коментарі до творів давньогрецького поета [8]. Серед сучасних російських дослідників не тільки поезії, але й думки Піндара слід назвати Н. Грінбаума [4] і Н. Грінцера [5]. У вітчизняній перекладацькій літературі є досить невеликий обсяг перекладів Піндара, в якому однак відсутні переклади його фрагментів, а представлені тільки деякі поетичні оди [2].

Новизна. Новизною цього дослідження є впровадження у вітчизняну філософську думку перекладу фрагмента 169а Піндара і звернення до дискусій тлумачення поняття “*nomos*” у ньому. Загальне значення цих дискусій у філософській думці полягає у виявленні первісних смислів і значень цього поняття, яке нині пов'язують з поняттям «закон», тобто воно входить до найпоширеніших сучасних понять, що присутнє у різних контекстах філософської, юридичної думки і є поширеним у великому загальному вжитку.

Результати. Інтерес до дослідження цього фрагмента «самого грецького з давньогрецьких поетів» (М. Гаспаров) полягає перше за все у тому, що вже в античності до нього звертались такі видатні постаті, як Геродот і Платон, які дають різні інтерпретації думки Піндара, розмірковуючи над сутністю права.

Першим в античній літературі до фрагмента 169а Піндара звертається Геродот у своїй «Історії», цитуючи його не повністю, а частково: «бо якби запропонувати всім людям вибрати найкращі з усіх звичаїв і добре розглянути всі їх по черзі, то кожний віддав би перевагу перед іншими своїм звичаєм. Адже кожна людина вважає, що її звичаї незрівнянно кращі за всі інші. Отже, все це цілком природно і лише божевільний може знущатися з чужих звичаїв, і ніхто інший. Те, що всі люди мають таку думку, про яку я щойно згадав, можна впевнитися і з інших прикладів і насамперед із такого. Дарій, коли він був царем, запросив до себе еллінів, що були в його країні, і запитав їх, скільки грошей вони хотіли б, щоб він їм дав, якщо вони з'їдять тіло свого померлого батька. Вони відповіли йому, що цього вони ніяк не можуть зробити. Дарій після цього запросив до себе індусів, які називаються каллатіями, знаючи, що вони їдять своїх померлих батьків, і спитав їх у присутності еллінів, які зрозуміли його з допомогою перекладача, скільки грошей вони хотіли б одержати, коли помре їхній батько і вони сплять його тіло. Всі вони голосно закричали і попросили його про це не

казати. Отака є сила звичаю і, гадаю, що добре сказав Піндар в одному своєму творі, написавши, що звичай (νόμος) – це цар над усім» [3].

Але якщо повністю розглянути цей фрагмент у Піндара, то виникне слушне питання до Геродота: чому він саме таким чином інтерпретує думку поета і його смисл поняття “nomos”? Оскільки якщо привести уривок повністю, можна виявити його інше значення, особливо щодо застосування поняття νόμος.

У фрагменті 169а Піндара йдеться про те, що:

Νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς
 θνατῶν τε καὶ ἀθανάτων
 ἄγει δικαίων τὸ βιαιότατον
 ὑπερτάτῃ χειρὶ. τεκμαίρομαι
 ἔργοισιν Ἴρακλέος·
 ἐπεὶ Γηρυόνα βόας
 Κυκλώπειον ἐπὶ πρόθυρον Εὐρυσθέος
 ἀναιτεῖ τε καὶ ἀπριάτας ἔλασεν
 (Pind. fr. 169a Maehler, 1–8) [13].

У російському перекладі М. Гаспарова він виглядає таким чином:

Обычай – владыка над всеми,
 Над смертными и бессмертными;
 Правый и в насилии,
 Вершит он вершимое всевышней рукой.
 Свидетель тому, – Геракл в его подвигах:
 Не он ли Герионовых быков,
 Не дареных и не купленных,
 Пригнал к киклопическим воротам Еврисфея? [8].

Таким чином, можна побачити, що справді Геродот, наводячи тільки частину фрагмента, його інтерпретує таким чином, щоб обґрунтувати власну думку про звичаї у різних народів і людей. Оскільки Піндар в уривку цієї теми навіть не торкається, а дає визначення поняттю “νόμος”, згадуючи подвиги Геракла. Він також наводить приклад зі славних дій Геракла щодо викрадення стада корів у Геріона, який, на його думку, має проілюструвати його твердження про номос.

Далі фрагмент Піндара вже цитує персонаж платонівського діалогу «Горгій» Калікл, коли він наводить аргументи для захисту власної думки про право, закон і природу. Перше за все Калікл стверджує, що «здебільшого вони суперечать один одному, природа і звичай... Але по-моєму, закони якраз і встановлюють слабосильні, а їх більшість. Заради себе і власної вигоди встановлюють вони закони, марнуючи і похвали, і осуд, намагаючись залякати більш сильних, тих, хто здатний над ними піднятися... Ось чому звичай оголошує несправедливим і ганебним прагнення піднятися над натовпом, і це зветься у людей несправедливістю. Але сама природа, я думаю, проголошує, що це справедливо – коли кращий вищий за гіршого і сильний вищий за слабкого. Що це так, видно в усьому і всюди і у тварин, і у людей, – якщо поглянути на міста і народи в цілому, – видно, що ознака справедливості така: сильний велить слабким і стоїть вище слабкого. Мені здається, що і Піндар висловлює ті ж думки в пісні, де говорить:

«Закон є над усіма владика,
 Над смертними і безсмертними.
 І далі:
 Творить насильство рукою могутньою,
 Прав він завжди.
 У тому мені свідок Геракл: ...»[9].

Якось так у нього йдеться в цьому вірші, – точно я не пам’ятаю, – що, мовляв, Геріон корів і не продавав, і не дарував, а Геракл все-таки їх викрав, вважаючи це природним своїм правом, тому що і корови та інше добро слабшого і гіршого повинні належати кращому і найсильнішому»

[9, с. 483–484]. У цій промові Калікла досить чіткою є певна інтерпретація поняття закону і його насильницької природи загалом, яка проявляється у суспільному житті. Вона, на думку багатьох дослідників античної філософії, була притаманна софістам, з якими Платон у цьому діалозі полемізує вустами Сократа. Справді, як зазначає К. Стефу (K. Stefu): «Каліклом було зроблене проголошення радикальних ідей на той час. Згідно з цими, робити несправедливість (ἀδικεῖν) більш ганебно і гірше за законом (νόμῳ αἴσχιον καὶ κάκιον), але краще за своєю природою (φύσει). З іншого боку, страждати від несправедливості (ἀδικεῖσθαι) краще за законом (νόμῳ), але більш ганебно і гірше за своєю природою (φύσει αἴσχιον καὶ κάκιον). Таким чином, він розділяє φύσις і νόμος. Калікл говорить про те, що є природним справедливим (δίκαιον) правом найбільш могутній, який не пов'язаний із законами людини (νόμοι); людей, які встановлюють закони (οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους), слабких і їх багато (οἱ πολλοί)... Таким чином, закони багатьох (οἱ νόμοι τῶν πολλῶν) – це закони, які суперечать природі (παρὰ φύσιν νόμοι)» [19, с. 6]. З наведеного уривку Платона зрозуміло, що питання, яке він розглядає, справді має велике значення для античної думки, бо відповідь на нього дає підстави для формування природи і сутності права як такого.

Але питання, яке є релевантним для нашого дослідження, можна поставити таким чином: чи насправді цитований фрагмент Піндара обґрунтовує думку Калікла (софістів)? Чи справді Піндар, говорячи про *nomos* як про закон, що є «владика на усіма людьми і богами», має спиратися на насильство? Інакше кажучи, чи насправді сутність права і закону полягає в насильстві, якщо Піндар схвалює вчинки Геракла. У цьому положенні саме серед сучасних дослідників філософії виникли гострі суперечки. Вони пов'язані, по-перше, з тим, що Піндар і Платон вживають дещо різні поняття. Піндар використовує поняття νόμος, а Платон, на відміну від нього, використовує поняття «природний закон», тобто «νόμος τῆς φύσεως» [19, с. 7]. У зв'язку з цим можна говорити, що має місце певна підміна терміна. І це дає змогу вказати, що слово «номос» (буквально закон) у Піндара може мати інше значення. Тобто «закон» у Піндара не є «природним законом», згідно з яким «сильніший має керувати слабшим».

По-друге, Платон дискутує із софістами про природу права, і ця полеміка має неабияке значення для античної думки загалом, бо вона тривала досить довгий час і до неї долучались різні мислителі. Але чи можна долучати і фрагмент Піндара до цієї полеміки, або чи варто вважати, що він її навіть починає? Це питання, яке потребує відповіді, оскільки якщо справді фрагмент Піндара започатковує цю дискусію, як стверджує Калікл, то тоді його слід розглядати в межах цієї дискусії.

Однак для остаточної відповіді на це питання слід повернутись до Геродота, який теж у своєму цитуванні Піндара його інтерпретує як послідовника софістів. Вище було зазначено, що Геродот наводить цитату Піндара, щоб утвердити думку про культурні відмінності різних народів, що, безперечно, було характерним для софістичних штудій. Як вважає Н. Грінцер, Геродот застосував певний прийом перетлумачення думки Піндара, ґрунтуючись при цьому на інших його фрагментах, зокрема на фрагменті 215а 2-3 SM: «Разные у разных людей обычаи, и каждый хвалит свою справедливость» (ἄλλα δ' ἄλλοισιν νόμιμα, σφετέρων δ' αἰνεῖ δίκαν ἀνδρῶν ἕκαστος) [5, с. 112]. Таким чином, Геродот «записав» Піндара в ряди «релятивістів і софістів», які вважають, що *nomos* означає звичай, тобто наполягають на існуванні різних культурних звичаїв у різних народів. Крім того, на думку Н. Грінцера, Геродот також орієнтувався на те, що етимологія слова “*nomos*” пов'язана з дієсловом «розділяти, наділяти» (νέμω), вказуючи на право народів мати різні звичаї і закони [5, с. 113]. Але дослідник між тим вважає, що Геродот неправий і «Піндар не вкладав у фразу з фр. 169а релятивістське значення «звичаю», але Геродот вкладає і перетлумачує Піндара, але за допомогою самого Піндара [5, с. 112].

Таким чином, можна зробити висновок, що у цитуванні цього фрагмента Геродотом і Платоном вони обидва відходять від думки самого автора. Геродот використовує тільки висловлювання Піндара із фрагмента для підтвердження своєї думки про звичай (краще звичаї), які існують у різних народів і є для них найважливішими. Платон використовує фрагмент Піндара

для полеміки із софістами, інтерпретуючи *nomos* як «природний закон», тобто як такий, що спирається на право сильнішого, що дається йому по природі.

У сучасних дискусіях щодо цього фрагмента є різні думки. На користь релятивістської інтерпретації цього поняття виступає німецький юрист і філософ права К. Шмітт, який, досліджуючи грецьку філософську думку, вважає, що спочатку поняття “*nomos*” було пов’язане із захопленням і розподілом землі. «У Піндара і Солона *nomos* використовується для єдиного у своєму роді акту розподілу. Правильність цієї тези полягає в тому, що він робить зримим зв’язок *nomos* з першим конкретним і конститутивним розподілом, тобто із захопленням землі» [10, с. 57]. Іншими словами, німецький філософ вважає, що поняття “*nomos*” як закону у період творчості Піндара ще не існувало. Значення закон воно набуло лише за часів Платона, який, полемізуючи із софістами, розуміє *nomos* як «просте правило (Політик. 294 В). У платонівських «*Nomoi*» (закони – М.К.) є вже щось від утопічного планового характеру сучасних законів» [10, с. 47].

Крім того, К. Шмітт призводить ще одну можливу етимологію цього поняття: «*Nomos* означає місце проживання, якусь область, округу, вигін, пасовище; одним зі значень однокорінного йому слова *nomus* є культовий, священний ліс, гай, діброва» [10, с. 58]. Можна в зв’язку з цим погодитися з думкою М. Корецької, яка вважає, що «цивільний статус у полісах був міцно прив’язаний саме до володіння земельними наділами, а право на них поліси прагнули зберегти за місцевими уродженцями. У цьому ж контексті згадується і деяка зацикленість давньогрецької думки на межі визначеності як позитивному принципі, в чому справді можна углядіти сліди стародавнього землеробського підходу» [7, с. 16].

Таким чином, на думку К. Шмітта, поняття “*nomos*” у ранній традиції етимологічно пов’язується з межею і розподілом, і з огляду на навантаженість ранньої думки міфологічними тілесними образами і метафорами, спочатку у Піндара і слідом за ним у інших, то «початковий сенс *nomos*, його походження з акту захоплення землі все ще залишається відчутним. Руйнування його первісного сенсу відбувається в результаті ряду дістінкцій і антитез. З них найважливішою є протиставлення *nomos* і *physis*. Завдяки йому *nomos* стає обов’язковою повинністю, яке відірване від буття і здійснюється всупереч йому» [10, с. 49].

Але таке тлумачення фрагмента Піндара має свої слабкі сторони. У своєму фрагменті Піндар не згадує ні про розподіл землі, ні про порядок і локалізацію простору, ні навіть про природу і сутність права. Як відомо з біографії видатного поета, він свою творчість присвятив міфологічним сюжетам, укладав хоріві урочисті вірши, культові гімни і похвальні пісні на честь героїв спортивних змагань та ін. Він унікав політичних дискусій і гострих соціально-політичних питань. Крім того, як слушно зауважує Л. ван ден Берг, К. Шмітт змінює значення поняття “*nomos*” у Піндара, підводячи його під помилкову філологічну інтерпретацію. На думку голландського дослідника, «хоча є деякі випадки, коли *nomos* і *nomos* здаються пов’язаними з вирощуванням і землеволодінням, ніде у Піндара не здається, що ці поняття пов’язані безпосередньо із жорстоким «захопленням землі» [18, с. 204].

Однак К. Шмітт, незважаючи на те, що загалом вкладає у фрагмент Піндара власні думки і власне розуміння, все ж таки підкреслює один важливий момент. Він відзначає, що поняття “*nomos*” виступає як «владика», «цар над усім»: «у вже згадуваному і донесеному до нас Геродотом (III 38) і Платоном (Горгій 484 Б) і реконструйованому за допомогою декількох схолих фрагменті Піндара (fr. 169) говориться про *nomos basileus*, про *nomos* як володаря усього. *Nomos* дуже часто постає в образі царя, володаря, деспота і тирана» [10, с. 55]. Таке тлумачення, як вважають сучасні дослідники, справді відповідає тексту. Так, наприклад, Г. Ллойд-Джонс перекладає *nomos* як «закон світу», «закон Зевса», «Доля», «Неминучість» [16, с. 56]. М. Демос вважає, що Піндар вдається до ідеї *nomos*, щоб виправдати найжорстокіший акт в обох випадках як у світі людини, так само і в божественній сфері: «*nomos* є вищою владою, яка діє як справедливий король; незважаючи на те, що насильницькі дії Геркулеса можна вважати негожими, *nomos* має силу заперечувати звичайні людські ідеї про справедливість і несправедливість» [14, с. 98].

Найбільш обґрунтованою, на наш погляд, вдається інтерпретація номосу в контексті власної думки Піндара, яка запропонована П. Куріяку. Грецька дослідниця наголошує, що у творчості Піндара зображення Геракла як інструменту дії божественної волі Зевсу є притаманним. Геракл завжди виглядає як благодійник людства, який є не тільки улюбленцем Зевса, але й його помічником, що втілює волю Зевса у життя. Однак це не означає, що Геракл проявляє насильство, а Піндар виправдовує його.

З точки зору античного уявлення про всемогутність верховного божества, яким визнавався Зевс, його воля ставала абсолютною необмеженою силою, що діє як у житті «смертних», так само і у світі «безсмертних». Ця власть не враховує чийсь плани або інтереси, вона діє суверенно, спираючись на власні встановлення. Тому Піндар, на думку дослідниці, постулює саме «загальний концепт суверенної влади, що править всесвітом як найвищий правитель, який діє поза межами людської моралі» [15, с. 198]. Тому вона пропонує перекладати поняття “nomos” як «Долю» або «Неминучість», згідно з якою складається життя людини, і навіть самі боги не можуть сперечатись з такою абсолютною владою. Іншими словами, дії Геракла, якщо прийняти таку їхню інтерпретацію, не виглядають як насильство, а як прояв «Долі», «Неминучості». Якщо Геракл мав би власні мотиви для викрадання корів Геріона або коней Діомеда, то він би вершив насильство. А в такому разі він нібито виконує вищу найсправедливішу волю, згідно з якою корови Геріона були приречені для викрадання, так само як і коні Діомеда.

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу фрагмента 169а Піндара, можна зауважити, що цей уривок справді має відношення до роздумів про природу права і його сутність. Тому він перебував у центрі уваги ще у період античності, його цитували такі видатні античні мислителі, як Геродот і Платон. Але є певні складнощі щодо інтерпретації цього фрагмента, які пов'язані з тим, що він не є повним за змістом, тобто він скоріше провокує думку, ніж пояснює її. Так, в античності склалась певна його інтерпретація у дусі софістів, тобто поняття “nomos”, яке є головним для них, тлумачилось як «звичай» Геродотом або як «закон» Платоном, що загалом було прийнятним в інших античних текстах цього і навіть пізнішого періоду.

Але у сучасних дослідженнях цього фрагмента є суперечливість щодо його розуміння. К. Шмітт, а потім Д. Агамбен, використовуючи також і цей фрагмент у власних роздумах, доводять насильницьку природу і сутність права [1]. Однак більшість сучасних дослідників античної літератури вважають, що Піндар стверджував існування такого загального концепту влади, як абсолютна і безмежна влада «Долі», «Неминучості», що може також бути виражена як «воля Зевса», або «воля універсуму». У такому сенсі дії міфологічного героя виглядають не як насильство, а як прояв «Долі», що діє сама по собі, за межами людських бажань і міркувань.

Однак усе ж таки цей висновок слід вважати обмеженим, оскільки фрагмент Піндара треба представити у більш широкому колі його інших творів і фрагментів. Саме це і видається складною справою, оскільки зробити таку реконструкцію на основі текстів, які збереглися, досить важко. Цілком можливо, що інтерпретація його думки у руслі софістичних ідей у такому разі виявиться більш вдалою.

Подальший розвиток дослідження може бути пов'язаний з розширенням кола античних джерел, в яких розглядаються питання nomos як закону, звичаю, які є релевантними до цієї тематики загалом. До кола таких джерел можна долучити фрагменти інших авторів, а саме тексти інших давньогрецьких поетів (Гомера, Гесіода), софістів, драматургів (Евріпіда), філософів досократичної доби і навіть Платона та Арістотеля. Тому що поняття “nomos”, яке було використане Піндаром, мало дуже широкий зміст і значення у різних античних авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агамбен Д. Номо Sacre. Суверенная власть и голая жизнь. Т. 1. Москва : Европа, 2011, 256 с.
2. Антична література : хрестоматія. / Упорядник О.І. Білецький. Київ : Радянська школа, 1980, 612 с.
3. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993, с. 134–179.

4. Гринбаум Н.С. Художественный мир античной поэзии: Творческий поиск Пиндара. К 2500-летию со дня рождения поэта. Москва : Наука, 1990, 166 с.
5. Гринцер Н.П. Геродот как литературный критик. Шаги/Steps. Античная культура. Москва, 2016, с. 95–118.
6. Закон. Этимологический словарь А.И. Крылова. URL: <https://gufo.me/dict/krylov>.
7. Корецкая М.А. Философ в роли законодателя: к вопросу о природе и границах номотетических амбиций философской мысли. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*. Санкт-Петербург, 2017, с. 9–21.
8. Пиндар. Антична література. URL: https://www.ae-lib.org.ua/_lit_ant_greece.htm#antlyrics; Пиндар. Оды. Фрагменты / Ред. М.Л. Гаспаров. Москва : Наука, 1980, 504 с.
9. Платон. Горгий. URL: <http://psylib.org.ua/books/plato01/16gorgi.htm>.
10. Шмитт К. Номос Земли. В праве народов jus publicum europaem. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2008, 672 с.
11. Alpha. Древнегреческо-русский словарь / под ред. И.Х. Дворецкого. URL: <http://gurin.tomsknet.ru/alphaonline.html>.
12. Boeckh A. Pindari opera quae supersunt. Vol. 2. 2. Lipsiae: apud Ioann. August. Gottlob. Weigel. 1821.
13. Carmina Cum Fragmentis: Eleventh Revised Edition (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana) / by B. Snell, H. Maehler, 2003. K.G. SAUR VERLAG. 172 p.
14. Demos M. Callicles' quotation of Pindar in the Gorgias. HSCP 96, 1994. Pp. 85–107.
15. Kyriakou P. The Violence of Nomos in Pindar fr. 169a. *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici*. 2002. No. 48, pp. 195–206.
16. Lloyd-Jones H. Pindar Fr. 169. HSCP 76, 1972. Pp. 45–56.
17. Lobel E. The Oxyrhynchus papyri. Vol. 26. London : Egypt Exploration Society. 1961.
18. Van den Berge L. Law, king of all: Schmitt, Agamben, Pindar. *Law and Humanities*, 2019. No. 13 (2), pp. 198–222.
19. Stefou, K.C. Νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς: Pindar, Callicles and Plato's treatment of nomos in Gorgias. *Akroterion*. 2015. No. 60. Pp. 1–11.

REFERENCES

1. Agamben, D. (2010). Homo Sacer. Suverennaya vlast i golaya zizn. T.1. Moskva: Europe, 256 s. [in Russian].
2. Antichna Lyteratura: Khestomatiya. (1968). / O.I. Bhiletsky. Kyiv: Radyanskaya Shcola, 612 s. [in Ukrainian].
3. Herodot. Istorii v dev'yati knigah. 1993. Kyiv: Nauchaya Dumka, s. 134–179 [in Ukrainian].
4. Greenbaum, N.S. (1990). Hudozestvennij mir antichnoj poezii: Tvorcheskij poisk Pindara. K 2500-letiu so dhya rozdeniya poeta. Moskva: Nauka, 166 s. [in Russian].
5. Greenzer, N.P. (2016). Herodot kak literaturnij critic. Shagi/Steps. Ancient culture. Moskva, p. 95–118 [in Russian].
6. Zakon. Etymologicheskii Slovar A.I. Krylova. Retrieved from: <https://gufo.me/dict/krylov> [in Russian].
7. Koretskaya, M.A. (2017). Philosoph v roli zakonodatelya: k voprosy o prirode I granitzah nomoteticheskikh ambitzij filosofskoj misli. Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina. Sankt-Peterburg, pp. 9–21 [in Russian].
8. Pindar. Antichna Literatura. Retrieved from: https://www.ae.org.ua/_lit_ant_greece.htm#antlyrics [in Ukrainian]; Pindar. (1980). Odi. Fragmenti. Red. M.L. Gasparov. Moskva: Nauka, 504 s. [in Russian].
9. Platon. Gorgij. Retrieved from: <http://psylib.org.ua/books/plato01/16gorgi.htm> [in Russian].
10. Schmitt, K. (2008). Nomos Zemli. V prave narodov jus publicum europaem. Sankt-Peterburg: Vladimir Dal, 672c. [in Russian].
11. Alpha. Drevnegrechesko-russkij slovar / pod red. I.Kh. Dvoretzkogo. Retrieved from: <http://gurin.tomsknet.ru/alphaonline.html> [in Russian].
12. Boeckh, A. (1821). Pindari opera quae supersunt. Vol. 2. 2. Lipsiae: apud Ioann. August. Gottlob. Weigel [in English].

13. Carmina Cum Fragmentis: Eleventh Revised Edition (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), by B. Snell, H. Maehler, 2003. K.G. SAUR VERLAG. 172 p. [in English].
14. Demos, M. (1994). Callicles' quotation of Pindar in the Gorgias. HSCP 96, pp. 85–107 [in English].
15. Kyriakou, P. (2002). The Violence of Nomos in Pindar fr. 169a. Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici No. 48, pp. 195–206 [in English].
16. Lloyd-Jones, H. (1972). Pindar Fr. 169. HSCP 76, pp. 45–56 [in English].
17. Lobel, E. (1961). The Oxyrhynchus papyri. Vol. 26. London: Egypt Exploration Society [in English].
18. Van den Berge, L. (2019). Law, king of all: Schmitt, Agamben, Pindar. Law and Humanities, No. 13 (2), Pp. 198–222 [in English].
19. Stefou, K.C. (2015). Νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς: Pindar, Callicles and Plato's treatment of nomos in Gorgias. Akroterion. No. 60, Pp. 1–11 [in English].

Kravchyk Mariia Oleksandrivna

Candidate of Philosophy,

Associate Professor at the Department of Art History and General Humanities

International Humanitarian University 33, Fontanskaya doroha str., Odesa, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-0003-6081

PINDAR'S CONCEPT OF "NOMOS" (LAW) AND ITS INTERPRETATIONS IN PHILOSOPHICAL THOUGHT

The paper examines various interpretations of Nomos in early poetic (Pindar) and early philosophical thought. The controversy over the Pindar fragment arose from his differing interpretations of Herodotus and Plato, and then by modern legal philosophers (K. Schmitt). The article asserts that, depending on the interpretation of the notion of Nomos, there are different approaches to the identification of the essence and nature of the law: a right as the violence of the powerful, or a right as a single divine establishment, or a right as the localization and distribution of space (land).

The purpose of this study is to compare the meaning of nomos law (νόμος) in early and modern philosophical thought. But since the subject matter of such a study is quite broad, it will concern the application of this concept to the ancient Greek poet Pindar (522/518 B.C. – 448/438 B.C.) and commentaries to it in the works of Herodotus and Plato, as well as the concept of the law of the modern legal philosopher K. Schmitt, who refers to the ancient Greek sense of nomos forms his own conception of the essence and nature of law.

The purpose of the research is to define the essential meanings and senses of the concept of "law", which in antique philosophical thought was defined by the concept of "nomos". The study of these meanings is important for understanding the nature and essence of the law, which has been defined differently in ancient philosophers. The first question in the history of the law was raised by Plato in the dialogue "Gorgia", arguing with sophists, and then it became the center of many discussions both in the past and in the modern. Prominent contemporary law philosophers K. Schmitt and D. Agamben, returning to Pindar's text, emphasize the violent nature of law.

Conclusions. In summing up the analysis of part 169a of Pindar, one can observe that this passage is indeed relevant to the reflection on the nature of law and its essence. But there are certain difficulties in interpreting this fragment, which are related to the fact that it is not complete in content, that is, it provokes opinion rather than explains it. The overwhelming majority of modern researchers believe that Pindar asserted the existence of such a common concept of law as the absolute and unlimited power of "Destiny", "Inevitability", which can also be expressed as "the will of Zeus", or "the will of the Universal". In this sense, the actions of a mythological hero look not as violence, but as a manifestation of "Destiny" as it acts in itself, outside of human desires and motives.

Key words: nomos, law, Pindar, Plato, Herodotus, K. Schmitt.